

ğu Hıristiyanlığı'na göre tesbihi kullanan ilk kişi Antonohy the Great'tir (Büyük Antoni, ö. 356). 347 yılı civarında ölen, Mısır'da Teb şehrinde yaşamış keşiş Paul'un tesbih amacıyla 300 çakıl taşını kullandığı bilinmektedir. Belçika'da Nivelles'de rahibe Gertrude'un (VII. yüzyıl) mezarında tesbih çekmede kullanılan taşlar bulunmuştur. XI. yüzyıla ait Cluny tarikatına ait bazı dokümanlar Cluny manastırlarında tesbih çekildiğine dair bilgiler vermektedir. Ancak Meryem'in Aziz Dominik'ten Tanrı'yı zikretmesi için tesbih kullanmasını istediğine dair yayılan rivayetle XV. yüzyıldan itibaren Dominiken çevrelerinde tesbih kullanan özel keşişlerin oluşturduğu cemaatler ortaya çıkmıştır. XV. yüzyıldan itibaren kilise resimlerinde tesbih görülmeye başlar. Bunların en eskilerinden biri Flaman ressamı Jan van Eyck'in The Virgin of the Fountain adlı tablosudur (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerp).

1569'da "Conserverunt Romani Pontifices" adlı papalık genelgesi tesbih çekmeyi kanonik hale getiren ilk kilise belgesidir. XV. yüzyılda Dominiken rahip Xlanus de Rupe, İsa ya da Meryem sûretleri önünde dua ederken tesbih kullanma geleneğinin öncüsü olmuştur. 1470'lerde manastırlarda 150'lik tesbihler ortaya çıkmıştır. Ellilik üç tesbihin birleşmesinden oluşan bu tesbihleri keşişler entarileri üzerinden boyunlarına takarlardı. Katolik dünyasına tesbihin Haçlı seferleri sırasında müslümanlardan geçtiği de söylenir. Papa V. Pius'un onayıyla kullanılmaya başlanan tesbih elli dokuz taneliydi. Bu sebeple V. Pius "tesbihin papası" olarak anılır. 1586'da Papa V. Sixtus tarafından 150'lik tesbihler kaldırılmış ve elli dokuzluk tesbihlere dönülmüştür. Bu tesbihlerle beş defa Pater Noster, elli defa Ave Maria, üç defa Gloria ve bir defa da Salve Regina duaları okunurdu.

Modern zamanlarda ve özellikle Katolik kilise geleneğinde tesbih kullanmanın önemi Meryem vizyonları ile kökleştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1858'de Lourdes'da Aziz Bernadette Soubirous'a görünen Meryem ondan tesbih çekmesini istemiştir. Bu olayın birçok defa gerçekleştiği yere Tesbih Bazilikası (The Rosary Basilica) inşa edilmiştir. 1917'de Portekiz'de üç çocuğa görünen Meryem (Lady of Fatima) öyküsü Katolik kilisesinde tesbih geleneğinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Üç çocuktan biri olan Lucia Santos'un verdiği bilgiye göre bu esnada Meryem'in elinde bir tesbih vardır. Bu sebeple bugün tesbih

çekerken yapılan duaya bir "Fâtıma duası" eklenmiştir. 1933'te Belçika'da Banneux'da Mariette Beco adında küçük bir kıza görünen Meryem vizyonunda da benzeri bir olay yaşanmıştır. Bir başka olay 1973'te rahibe Agnes Sasagawa tarafından tecrübe edilmiştir. Papa II. John 1999 yılında tesbih kullanmayı teşvik etmiş, Ekim 2002'den Ekim 2003'e kadar olan bir yıllık süreyi tesbih yılı ilân etmiştir. Bu tarihlerden itibaren Batı'da tesbih kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. Batı'da ilgi duyulan dinlerden biri olan Budizm'in de bunda etkisi olmalıdır.

Bugün özellikle Katolik ve Ortodoks geleneğinde tesbih özel dualar eşliğinde kullanılan, Tanrı'ya yaklaşıtırcı bir dinî nesne hüviyetine sahiptir. Batı'da tesbih ustalarına "paternoster" diyorlardı. Bunlar Osmanlılar'da olduğu gibi el tornalarında tesbih çekerlerdi. Taş ya da benzeri nesnelere yapılan tesbih muhtemelen, manastırlardaki dualar esnasında mezmurlardan seçilerek okunan 150 ilâhiye nisbetle 150 tanecikten müteşekkildir. Bir tesbih dizisi üzerinde bulunan 150 tanecik on beş adet daha büyük tanecikler (nişane) dizisiyle onlu bölümlere ayrılır. Her tesbih dizisini oluşturan ipin ucunda bir haç figürü bulunur. Tesbih çekmeye başlanmadan önce mutlaka haç çıkartılmalıdır. Tesbih çekimi esnasında özellikle İncil'de anlatıldığı kadarıyla Meryem'in hayatına konsantre olunur. Protestanlar'da ve Yahudilik'te tesbih geleneği yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

J. M. Erikson, *The Universal Bead*, New York 1969, s. 78, 79, 80; R. Gribble, *The History and Devotion of the Rosary*, London 1992; A. Winston, *Stories of the Rose: The Making of the Rosary in the Middle Ages*, New York 1997, s. 2, 3; J. D. Miller, *Beads and Prayers: The Rosary in History and Devotion*, London 2002; J. Kieschnick, *The Impact of Buddhism on Chinese Material Culture*, Princeton 2003; Deniz Gürsoy, *Tesbih: Parmak Uçlarındaki Huzur*, İstanbul 2006, s. 15 vd., 37 vd.; W. S. Blackman, "Rosaries", *ERE*, X, 847 vd.

KÜRŞAT DEMİRCİ

TESBİH NAMAZI

(صلاة التسبيح)

Nâfile namazlardan biri.

Her rek'atında yetmiş beş defa "sübhâ-nallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber" şeklinde zikir lafzı okunan dört rek'atlı bu namaza "sübhânellah" ifadesinin çokça tekrarlanması dolayısıyla "tesbih namazı" (salâtü't-tesbih) adı verilmiştir. Terim olarak **tesbîh**, "Yüce Allah'ı

ulûhiyyetle bağdaşmayan sıfatlardan tenzih ederim, O'nu en üstün sıfatlarla anarım" mânasındaki sübhânellah vb. zikir lafızlarını söylemeyi ifade eder. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde ve diğer bazı hadis kitaplarında tesbih namazı hakkında pek çok hadis rivayetine yer verilmiştir (Fazl Hasan Abbas, s. 183-184). Ayrıca Dârekutnî, Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Sa'd es-Sem'ânî, Tâceddin es-Sübki, İbn Nâsirüddin ed-Dîmaşki ve Süyûtî gibi âlimler bu konudaki hadisleri birer kitapçıkta toplamıştır. Tirmizî tesbih namazı hakkında çok sayıda sahâbiden hadis rivayet edildiğini, ancak bunların ekserisinin zayıf olduğunu, ayrıca Abdullah b. Mübârek ve bazı âlimlerin bu namazın faziletini dile getirdiklerini belirtmiştir ("Şalât", 350). Hadis kaynaklarında on iki sahâbiden tesbih namazına dair rivayetler yer almış olup (*a.g.e.*, s. 183) bunların en meşhuru İkrime'nin İbn Abbas'tan naklettiği hadistir. Buna göre Resûl-i Ekrem, amcası Abbas'a tesbih namazı vesilesiyle bütün günahlarının affedileceğini söyleyip bu namazın kılınış biçimini anlatmış, tesbih namazının mümkünse her gün, değilse her cuma yahut ayda, yılda bir veya hiç değilse hayatta bir defa kılınmasını tavsiye etmiştir (Ebû Dâvûd, "Ta'avvû", 14; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 190).

Fıkıh ve tasavvuf kitaplarında tesbih namazının hükmü, fazileti ve kılınış biçimi hakkında bilgi verildiği gibi bazı fakihler bu hususta müstakil risâleler kaleme almıştır (*a.g.e.*, s. 162-164). Konuya ilişkin hadislerin sıhhatiyle ilgili görüş farklılıkları bulunduğu için bazı fakihler tesbih namazını müstehap, bazıları câiz, bazıları da mekruh saymıştır. İlk dönem Hanefî kaynaklarında tesbih namazının hükmüyle ilgili bir değerlendirmeye rastlanmamakta, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren namazın mekruhlarının anlatıldığı bölümlerde dolaylı biçimde tesbih namazından olumlu şekilde söz edilmekte (Kâsânî, I, 216), daha sonraki dönemlerde yazılan bazı eserlerde ise bunun nâfile / mendup namazlardan biri olduğu ifade edilmektedir. Mâlikî fakihlerinden Hattâb'ın bildirdiğine göre Kâdî İyâz tesbih namazını fezâil (nâfileler) arasında zikretmiş (*Me-vâhibü'l-celîl*, II, 8), buna karşılık Ebû Bekir İbnü'l-Arabî konuya dair sahih ve hasen bir hadis bulunmadığı için bu namazın mekruh olduğunu ileri sürmüştür (*Âri-zatü'l-ahvezi*, II, 265-267). Başta Gazzâlî, Begavî, Ebû'l-Mehâsin Abdülvâhid er-Rûyânî, Abdülkerîm er-Râfî, İbn Hacer el-Heytemî olmak üzere Şâfiî fakihlerinin çoğun-

TESBİH NAMAZI

luğu tesbih namazını müstehap kabul etmiştir. Nevevî *el-Ezkâr* ve *Tehzîbü'l-es-mâ'* ve *l-luğât* adlı eserleri yanında *el-Mecmû'*da tesbih namazının müstehap olduğunu söylemiş, ancak sonuncu eserde (III, 377) konuya ilişkin hadislerin sened yönünden zayıf olduğunu ve bilinen diğer namazlara benzemediği için ayrıca bunları metin yönünden problemli bulunduğunu belirtmiştir. İbn Hacer el-Askalânî de *Ma'rifetü'l-hişâli'l-mükeffire* adlı kitabında tesbih hadislerinin sahih, *et-Te'l-hişü'l-habîr*'de ise zayıf olduğunu kaydetmiştir. Buna karşılık Zerkeşî ve İbnü's-Salâh konuya ilişkin hadislerin sened yönünden sahih ve Münzirî râvilerinin güvenilir olduğunu ifade etmiştir (Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Devserî, s. 64-70). Tesbih namazının müstehap olduğu görüşünü benimseyen fakihler, küsûf namazı örneğinde görüldüğü üzere kılınış şekli sahih hadisle sabit olan bir namazın bilinen diğer namazların kılınışından farklılık arzemesinin önem taşımadığını, ayrıca tesbih namazını kılan kişinin geçmiş ve gelecek günahlarının affedileceği müjdesini içermesi sebebiyle bu rivayete yöneltilen eleştirilerin mâkul olmadığını ileri sürmüşlerdir (a.g.e., s. 58-63). Ahmed b. Hanbel'e göre tesbih namazı konusunda sahih bir hadis bulunmadığı için böyle bir namazın kılınması mekruhtur. Belirli şartları taşıyan zayıf hadislerle fazilet ve nâfile namazlar konusunda amel edilebileceği görüşünde olan Hanbelî fakihî Muvaffakuddin İbn Kudâme ise tesbih namazının kılınmasının câiz olduğunu söylemiştir (*el-Muğni*, II, 132). Sonraki Hanbelî fakihlerinin bir kısmı bu namazı müstehap, bir kısmı mekruh kabul etmiştir (Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Devserî, s. 86-94). Bu mezhebin âlimlerinden Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî tesbih namazı hakkındaki hadisleri *el-Mevzû'ât* adlı eserine alıp zayıf olduklarını kaydetmiş, fakat bazı âlimler, sened yönünden belirli şartları taşıyan bu tür hadisleri eserinde zikretmesinden dolayı onu eleştirmiş, ayrıca *Ahkâmü'n-nisâ'* adlı kitabında tesbih namazını tatavvu namazları arasında zikredip İbn Abbas hadisini bu namazın meşruiyet delili göstermesinin bir çelişki meydana getirdiğini vurgulamıştır (a.g.e., s. 74-75). Zeydiyye mezhebine göre tesbih namazı müstehaptır. Tesbih namazının müstehap ve sevabının çok olduğu kanaatini taşıyan fakihlere göre bunun belirli bir vakti yoktur, kerahet vakitleri dışında her zaman kılınabilir; her gün, haftada, ayda, yılda bir veya hiç olmazsa hayatta bir defa kılın-

malıdır. Bazı mutasavvıflar, cuma günleri gece ve gündüz iki defa kılınmasının büyük sevap kazandıracağını söylerken (Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 43) bazı fakihler, İslâmî ilimlerle uğraşan âlimlerin tesbih namazı yerine ilme zaman ayırmalarının onlar için daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.

Mutasavvıfların ve Hanefîler'in çoğunluğu tesbih namazının kılınış şeklini Abdullah b. Mübârek'in (Tirmizî, "Şalât", 350), diğer mezheplerin çoğunluğu ise İbn Abbas'ın (Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 14) rivayetini esas alarak belirlemiştir. Allah rızası için tesbih namazına niyet edilerek dört rek'at kılınan bu namazda Abdullah b. Mübârek'in rivayetine göre her rek'atta on beş Sübhâneke'den sonra, onu kıraatin ardından, onu rükûda "sübhâne rabbiye'l-azîm"den sonra, onu rükûdan kalkınca ayakta iken, onu ilk secdede "sübhâne rabbiye'l-a'lâ"nın ardından, onu oturmuş halinde ve onu ikinci secdede sübhâne rabbiye'l-a'lâdan sonra olmak üzere "sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber" ifadesi toplam yetmiş beş defa okunur; böylece dört rek'atta okunan tesbihlerin toplamı 300'e ulaşır. İbn Abbas rivayetinde fark şudur: Sübhâneke'den sonra tesbih okunmaz; kıraati takiben on beş defa, ikinci secdeden sonra oturulunca on defa okunur; bu durumda her rek'atta tesbihlerin sayısı yetmiş beş olur. Bazı fakihler iki rivayetin de sahih kabul edildiğini dikkate alarak tesbih namazını birinde İbn Mübârek'in, diğerinde İbn Abbas'ın rivayetine göre dönüşümlü kılmanın daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bir kısım eserlerde tesbihlerin parmak uçlarıyla sayılmasında bir sakınca bulunmadığı belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda tesbih ifadesine "ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-azîm" ibaresinin ilâve edildiği ve selâm vermeden önce, "Allâhümme es'elüke tevfi'ka ehli'l-hüdâ ..." şeklinde başlayıp "... sübhâne hâlik'n-nûr" diye biten bir duaya yer verildiği görülür; ancak bunların sahih bir hadise dayanmadığı anlaşılmaktadır.

Tesbih namazında Fâtiha'dan sonra belirli sûrelerin okunması gerekmemekle birlikte bazı kaynaklara göre İbn Abbas Tekâsür, Asr, Kâfirün ve İhlâs, bazı fakihler ise Hadîd, Haşr, Saf ve Tegâbün sûrelerinin okunmasını tavsiye etmiştir. Abdullah b. Mübârek, tesbih namazı gece kılındığında iki rek'atta bir selâm vermenin daha makbul sayıldığını, gündüz kılındığında ise iki veya dört rek'atta bir selâm verilebileceğini; sehiv secdesini icap ettiren bir durum ortaya çıktığında diğer namazlardaki

gibi sehiv secdesi yapılacağını, ayrıca tesbih okunmayacağını söylemiştir. Nâfile namaz olduğu için tesbih namazının terâvih, husûf, küsûf, istiskâ dışındaki diğer nâfile namazlarda yapıldığı gibi tek başına kılınması gerekir. Bununla birlikte bazı fakihler alışkanlık haline getirilmemek kaydıyla, bazıları iki veya üç kişi halinde, bazıları ise ilân yapılmadan cemaat halinde kılınabileceğini belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kitû'l-kulûb*, Kahire 1310, I, 43-44; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Cüz' fîhi zikru şalâti't-tesbih* (nşr. İmân Ali el-Abdülganî), Beyrut 2008, s. 5-94; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ), I, 207; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. M. Zühreyy eş-Şâvîş – Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, IV, 156; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Arizâtü'l-ahvezi*, Beyrut 1997, II, 265-267; Kâsânî, *Bedâ'î'*, I, 216; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, II, 143-146; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. M. Sâlim Muhaysin – Şa'bân M. İsmâil), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Cumhuriyyetü'l-Arabiyye), II, 132-133, 142; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ ve mesâ'il* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1406/1986, I, 235; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhib* (nşr. Saïd el-Lahhâm), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 468; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (nşr. M. Necîb el-Mutî), Riyad 1423/2003, III, 377; a.mlf., *el-Ezkâr: Hilîyetü'l-ibrâr ve şî'ârü'l-ahyâr* (nşr. Ali eş-Şurbaçî – Kâsım En-Nûrî), Beyrut 1412/1992, s. 307-310; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XI, 579; a.mlf., *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, VII, 434; Bedreddin ez-Zerkeşî, *Habâya'z-zevâyâ* (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî), Küveyt 1982, s. 99-100; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr* (nşr. Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî), San'a 1366/1947, III, 38; İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîşü'l-habîr* (nşr. Şa'bân M. İsmâil), Kahire 1399/1979, II, 7; a.mlf., *Ma'rifetü'l-hişâli'l-mükeffire li'z-zünûbi'l-mütekkaddime ve'l-müte'ahhîre* (nşr. Câsim el-Füheyd ed-Devserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye), s. 43, 48; Süyûtî, *Tuhfetü'l-ibrâr bi-nûketi'l-ezkâr* (Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, s. 89-91; Şemseddin İbn Tolun, *et-Terşîh li-beyâni şalâti't-tesbih* (nşr. Mes'ad Abdülhamîd M. es-Sa'denî), Beyrut 1995; Hattâb, *el-Mevâhibü'l-celîl* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1423/2003, II, 8; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'îk*, II, 31-32; VIII, 235; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, Kahire 1357, I, 190-191; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 225; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, I, 444; Şevkânî, *es-Seylû'l-cerrâr* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut 1405/1985, I, 381; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), II, 27, 48-49; Leknevî, *el-Âsârü'l-merfû'a fi'l-ahbârü'l-mevzû'a* (nşr. Ebû Hâcer M. es-Saïd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1405/1984, s. 123-143; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, III, 247; Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Devserî, *et-Tenkih limâ câ'e fi şalâti't-tesbih*, Beyrut 1986, s. 7-107; Ahmed b. Kâsım es-San'ânî, *et-Tacû'l-müzeheb*, San'a 1414/1993, I, 158; Fazl Hasan Abbas, *et-Tavzîh fi şalâteyi't-terâvih ve't-tesâbih*, Amman 2003, s. 146-212; "Şalâtü't-tesbih", *Mv.F.*, XVII, 150-152.

